

Vass Johanna:

A Magyar Csupajáték az online adatbázisokban

A teljes szövegű online adatbázisok megjelenése, gyarapodása és kutathatósága újabb és újabb kutatási eredményeket ígér, akár már korábban feldolgozott témákban is, illetve újabb források, szövegek előtérbe kerülésével. Az interneten elérhető korabeli újságok cikkei, hírei, tudósításai, képei esetleg korábban homályban maradt részletekre, összefüggésekre irányíthatják rá a figyelmet.

A *Magyar Csupajáték* című színpadi produkcióval kapcsolatos sajtóhírek újabb áttekintése is hozott hasonló eredményt. Kővágó Zsuzsa táncművész, a Magyar Táncművészeti Egyetem docense 1986-ban a *Magyar Színházstudományi Szemlé*-ben megjelent tanulmányában alaposan foglalkozott a *Csupajáték* történetével, áttekintve a Bordy Bella hagyatékában fennmaradt újságkivágatokat is. Mára már azonban a digitalizálás révén nagyon sok újság, napilap, kulturális hetilap, magazin stb. érhető el az interneten, többek között az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisában.

A jelen kutatásban vállalt egyik részfeladat éppen az volt, hogy a teljes szövegű mentésen túl állítsunk össze egy teljességre törekvő bibliográfiát is a *Csupajáték*ot megemlítő cikkekből. Persze nem szabad elfelejteni, hogy az Arcanum adatbázisa nem fedi le a magyar sajtó összességét, mégis jelentősen lecsökkenti az átnézendő további források mennyiségét. A „csupajáték” keresőkifejezésre kapott mintegy négyszázhárom találat közül az évkörökre történő szűkítéssel, valamint az egyes találatoknál a véletlenszerű szövegegyezés kiszűrése után elmondható, hogy 1938–1939-ben legalább 350 újsághír számolt be a *Magyar Csupajáték* budapesti, majd londoni előadásairól¹, illetve ezek között megtalálhatók a szereplők, a közreműködők valamelyikével készült interjúk is. 1940 és 1944 között körülbelül további tizenegy írás említi a korábbi színpadi előadást, többnyire visszaemlékezés keretében.

A mennyiségi gyűjtés mellett a híradások szövegének át- vagy újraolvasása is hozott új felfedezéseket. Ilyen például az a fénykép, amely a szereplők által az angol királyi családnak ajándékba vitt három babáról készült.² Miután az ajándék babák stilizált módon a szereplők ruháit idézték meg, ez minden bizonnyal fontos adalék lesz a színpadi megjelenés, illetve a jelmezek kutatásához.

¹ Hat újsághír az 1937-es évből van sorolva, valószínűleg technikai okok miatt: *A Zene* 19. (1937–1938).

² R. E.: A „Csupajáték” londoni vendég szereplése = *Képes Vasárnap*, 61. évf., 18. sz. (1939. április 30.), https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/PestiHirlapKépesMelleklet_1939_1/?query=csupaj%C3%A1t%C3%A9k%20baba%20kir%C3%A1lyi&pg=574&layout=s (utolsó letöltés: 2019. 10. 10.).

Ennél is fontosabbak talán a BBC által készített és sugárzott felvételtől előkerülő információk. Az eddig „televíziós közvetítésként” említett esemény nem a színházi előadás folyamatát örökítette meg, illetve sugározta közvetlenül az előadás estéjén a nézőkhöz, mint azt eddig a szóhasználat alapján sejteni lehetett, hanem egy külön alkalommal, egy erre a célra berendezett stúdióban történt a felvétel. Például a Magyar Nemzet 1939. május 10-i számából³ megtudjuk, hogy a „televíziós rádióban” 1939. május 7-én, vasárnap a színházi előadás tizenkét képének fele, tehát hat jelenet került felvételre, illetve adásba⁴; a BBC zenekara kora délutántól fél hatig átvette a teljes zenei anyagot, illetve addigra a társulat szereplői is jelmezbe öltöztek, és különleges festéket használtak a sminkeléshez; majd az este hétig tartó próbán átvették az összes jelenetet. Az újsághír szerint az előadás, vagyis a felvétel este fél tízkor kezdődött, és negyven percig tartott. Azt már egy Bordy Bellával készült interjúból⁵ tudjuk meg, hogy a stúdió egy Alexandra Palace nevű épület tetején volt, amely valaha börtönként működött. Összegezve tehát nem az előadást felvevő és azzal egyidejűleg sugárzott „közvetítésről” van szó, hanem egy önálló stúdiófelvételtől.

Ami a BBC felvételének tartalmát illeti, az adásba került műsorszámokról ez ideig nem voltak pontos ismereteink. Azonban a fentebb hivatkozott újsághírek, interjúk szövegében megemlített információk alapján mégis rekonstruálni lehet valamelyest a felvétel tartalmát. Megtudjuk, hogy a színpadon előadott 12 jelenet felét, vagyis hatot táncoltak el a stúdióban. A Magyar Nemzet megemlíti ezek közül az *Egyszer egy királyfi*; *Rőzsessedő*; *Anno 1800* jeleneteket. A 8 órai újságban közölt Bordy Bella-interjúbán azután a következőt olvassuk: *„Általában műsorunkból az »Áspiskígyó« és az »Enyém a vőlegény« tetszett színdísz magyar kosztümjeivel a londoniaknak. Később beillesztettünk a műsorunkba egy csárdajelenetet is, mely ropogós magyar csárdásával azután végérvényesen meghódította a közönségünket. Ezeket a számainkat minden előadásnál meg kellett ismételni és ezekkel léptünk fel a televíziós közvetítésben is.”* [Kiemelések az eredeti szöveggel megegyező módon: V. J.] Amennyiben tehát ezeket a tudósításokat, interjúszövegeket pontosnak és hitelesnek fogadjuk el, a BBC adásában a következő hat szám volt látható: *Egyszer egy királyfi*; *Rőzsessedő*; *Anno 1800*; *Áspiskígyó*; *Enyém a vőlegény*; *Csárdajelenet*.

A BBC felvétele mindaddig nem került a kutatások előterébe, most azonban felvetődött, hogy az egykori felvételnek talán nyomára lehetne bukkanni. A gyűj-

³ A „Magyar Csupajáték” a londoni televíziós rádióban = Magyar Nemzet, 1939. május 10., 13.

⁴ Az idézett híradásban ebből három említene meg cím szerint: *Egyszer egy királyfi*; *Rőzsessedő*; *Anno 1800* = Magyar Nemzet, 1939. május 10.

⁵ L. L.: *Televízió egy öreg börtönben, tea az exnégus leányával, felforralt angol hidegér...: Miss Bella Bordy beszámol a Csupajáték londoni útjáról* = 8 Órai Újság, 1939. május 24., 7.

temények digitalizálása során – világszerte így van ez mindenhol – régen kézbe nem vett egységek kerülnek ismét elő a raktárakból, és mivel az elektronikusan elérhető fájlokat metaadatolni is kell a megfelelő szolgáltathatóság érdekében, a korábbi nyilvántartási lapok esetleg hézagos adatai ilyenkor szerencsés esetben kiegészítésre, összevetésre és pontosításra kerülnek. Reményt keltő analógia, hogy a közelmúltban került elő Moholy-Nagy László egyik korai filmalkotása, történetesen éppen a BBC archívumából, és azért lappangott idáig, mert több rövid alkotás össze volt ragasztva egy tekercsre... Nyilvántartási szempontból így az elsőkívül a többi „elveszett”.

Természetesen ma már a BBC-nek is van az interneten elérhető honlapja,⁶ illetve tematikus gyűjteményei, noha maga az archívum közvetlenül nem elérhető a kutatás számára.⁷ A BBC által gyártott programok egy része a British Film Institute vagy a British Library gyűjteményeiben kutatható.

A fent említett oldalon elérhető információk között a BBC Programme Listings menüpont alatt megnyíló Welcome to the BBC Genome Project keresőjében ellenőriztük az adatokat. Az adatbázis az 1929 és 2009 között megjelent Radio Times műsorújságban közreadott rádió- és televízióprogramokat tartalmazza, a keresőfelületen – többek között – a BBC programjaira, közreműködőkre, dátumokra lehet keresni; ugyanakkor a műsorújság egyes számai is böngészhetők. Miután a keresőfelületen a „Magyar Csupajáték”; „Hungarian Play of Play’s”; „Theatre Adolphi 1939”; „anno 1800” (mint egy olyan jelenet címe, amelyről biztosan tudjuk, hogy szerepelt a felvételen); „Hungarian Royal Ballet” „Bordy Bella”; „Paulini Béla” keresőkifejezésekre nem jött találat, az utóbbi módszert, vagyis a dátum szerint megfelelő műsorújság átnézését is kipróbáltuk.

A *Magyar Nemzet* idézett cikke alapján a BBC-adás 1939. május 7-én, vasárnap este került sor. Az évek közül az 1939-et választva a „Radio Times” magazin Issue 814 (5 May 1939) száma – alcímként: „Schedules from 7 May 1939 to 13 May 1939” – a következő csatornák műsorait tartalmazza: BBC Television; National Programme Daventry; Regional Programme London; Regional Programme Midland; Regional Programme Northern; 5PY Plymouth; 6BM Bornemouth; Regional Programme Western; Regional Programme Northern Ireland; Regional Programme Wales; Stagshaw; 2BD Aberdeen; Regional Programme Scotland; National Programme Scotland. Elsőként a BBC Television műsorát néztük át, és a megfelelő napnál (Sunday, 7th May 1939) 21.25-kor a következő műsort találtuk: Hungarian Rhapsody; a címhez tartozó ismertetőként pedig a következő információt: „Selections from the repertoire of ballets based on folklore, by

⁶ BBC Archive, <https://www.bbc.co.uk/archive/> (utolsó letöltés: 2019. 10. 10.).

⁷ What's in the BBC Archives?, <https://www.bbc.co.uk/archive/whats-in-the-bbc-archives/zmvvxyx> (utolsó letöltés: 2019. 10. 10.).

members of the Adelphi Theatre Hungarian Ballet”.⁸ Közreműködők (Contributors) címke alatt csak annyi információ szerepel, hogy „Dancers: Members of the Adelphi Theatre Hungarian Ballet”. A találati oldalról kattintva a műsorújság vonatkozó lapszámának oldala képként is megtekinthető a következő linken: <https://genome.ch.bbc.co.uk/page/d32245c62e8d401bb27590bdd7704fa1>. (Az adás időpontja a magazinban 9.25–10.30.)

A fenti eredmény, vagyis a sugárzott műsor címének ismeretében már nagyobb eséllyel lehet a hajdani felvétel felkutatására indulni. Első próbálkozásunk természetesen az interneten elérhető információk ellenőrzése kell, hogy legyen. A BBC televíziós archívuma, a British Film Institute felületén keresztül kereshető.⁹

Azonban jó, ha tudjuk, hogy – főleg a korai évekből – nem minden anyag maradt fenn, mint ahogy a BBC Archives – Wiped, Missing and Lost című oldalán is részletezik¹⁰. A korai években például egyáltalán nem biztos, hogy a sugárzott műsort egyúttal rögzítették is, mivel az alapvetően „élő” tevékenység volt. Azután pedig, ha rögzítettek is egy-egy adást, általában nem hosszú távú, hanem rövid távú céllal tették azt: például a felvétel időpontjától eltérő időpontban történő sugárzás, vagy a felvétel helyszínének távolsága a stúdiótól stb. A gondolat, hogy egy-egy felvétel hosszabb idő múlva történeti szempontból is érdekes lehet, csak fokozatosan, de mindenesetre nem következetes módon nyert teret a BBC-n belül. Nem mellékes körülmény az sem, hogy a műsorok rögzítése a korai időszakban rendkívül költségigényes volt, ezért racionális okokból a már létező programokat is gyakran fölülírták, főleg a korai, korlátozott élettartamú acetátlemezek idején. Ma már talán furcsának tűnik, de egészen az 1980-as évek elejéig nem volt arra vonatkozó szándék vagy követelmény, hogy a BBC addig született anyagaiból archívumot építsenek. Fontos változás következett be időről időre a korábban készült felvételek értékével kapcsolatos szemléletben is: amikor a színes televízió megjelent, a közönség mindent színesben akart látni; a korábbi fekete-fehér felvételek – legalábbis átmenetileg – egy ideig értéktelennek tűntek. Nem szabad elfelejtenni a felhasználási jog összetettségéről sem. A BBC ritkán birtokolt egy az egyben egy-egy adott műsorszámot, márpedig a felvételek újrajátszásához az összes érintett közreműködő – színészek, írók, zenészek és mások – hozzájárulására szükség lett volna. Márpedig amit ennyire drága és bonyolult módon lehet csak újra felhasználni, azt raktározni is felesle-

⁸ *Hungarian Rhapsody*. BBC Television, 7 May 1939, 21.25, <https://genome.ch.bbc.co.uk/page/d32245c62e8d401bb27590bdd7704fa1> (utolsó letöltés: 2019. 11. 09.).

⁹ *BFI National Archive*, <https://www.bfi.org.uk/archive-collections> (utolsó letöltés: 2019. 11. 09.).

¹⁰ *BBC Archives – Wiped, Missing and Lost*, <https://www.bbc.co.uk/archive/bbc-archives--wiped-missing-and-lost/z4nkvk7> (utolsó letöltés: 2019. 11. 09.).

gesnek tűnhet. A digitális korszak előtti időkben hetente több ezer műsorkazettát mozgattak a különböző tevékenységi folyamatok részeként. Mivel a hely- és költségtényezők miatt nagyon sok felvételtől csak egy példány, maga a masterszalag volt meg, ez óriási kockázatot jelentett a véletlenszerű sérülések, elvesztések tekintetében. A BBC-n belül sokáig különböző részegységek felelősségi körébe tartozott a tárolás, illetve a dokumentáció, épp ezért a követett elvek és gyakorlatok meglehetősen különbözőek voltak. Mindehhez járult az is, hogy a „hasznosság”, „érték” megítélése, valamint az újrafelhasználás lehetőségei, a tárolás költségei stb. időről időre változó szempontok szerint alakultak. Sőt, egy olyan nagy és összetett szervezetnél, mint a BBC, az egyes műsorok sugárzást követő rögzítése, tárolása, megőrzése nem volt mindig, mindenhol egyformán és következetesen szabályozott kérdés. Jó példa erre például a helyi rádióstúdiók esete, ahol nem a központi részleg felelőssége volt a megőrzés, ezért a helyi stúdió – a szűkös forrásokra is tekintettel – erősen válogatva és sokszor a személyes érdeklődés függvényében továbbította megőrzésre az anyagokat. Ily módon nagyszerű gyűjtemények is keletkeztek ugyan, de az archívum némely tekintetben erősen hiányos maradt. A felvételek egy bizonyos része nemcsak a BBC archívumába, hanem más intézménybe is kerülhetett. Ilyen volt például a fentebb már említett British Film Institute keretein belül működő National Film and TV Archive, vagy a British Library, vagy éppen a területileg illetékes levéltárak (például szintén a helyi rádióstúdiók esetében). Mindezekkel a felsorolt körülményekkel egyetemben is a BBC őrzi a világon a legnagyobb multimédia-gyűjteményt, amelyben több mint 15 millió nyilvántartott dokumentum található a tévéfelvételektől a rádióban sugárzott műsorszámokon keresztül a fotókig, kottáig, egyéb szöveges dokumentumokig bezárólag. A BBC munkáját a modern értelemben vett „nyitott” archívummá válásban számos restauráló és digitalizáló szervezet segíti, ennek köszönhető, hogy a világon elsőként a BBC archívuma került fel a világhálóra, illetve a továbbiakban a „Secure the Past for the Future” program keretein belül igyekeznek betölteni azt a szerepet, amelyet az egyedülálló gyűjteménynek köszönhetnek.

A fentiek megfontolása, illetve az internetes keresőfelület lehetőségeinek kihasználása után a következő lehetséges lépés az egyes lelőhelyek levél útján történő felkeresése volt. Az érdeklődés során röviden utaltunk a *Magyar Csupajáték* című előadás mibenlétére, vázoltuk a londoni vendégszereplés és a BBC-felvétel körülményeit. A keresést elősegítendő, megadtunk minden olyan címet, címvariánst és tulajdonnevet – egészen például a felvétel helyszínéül szolgáló londoni épület megnevezéséig –, amely segítheti valamely dokumentumnak egy archívumban történő visszakeresését. Sajnos azonban mind a British Film Institute, mind az általuk megkérdezett BBC azt a választ adták, hogy nem őriznek kópiát a felvételtől, és – a fentiekben részletezett egyik vagy másik ok miatt – valószínűsíthető, hogy a korabeli felvétel nem is maradt fenn.

A fentiekben összefoglalt kutatás végén részeredményként mindenesetre elmondhatjuk, hogy eddigi tudásunk pontosabb lett azáltal, hogy tisztáztuk, nem élő közvetítés, hanem stúdiófelvétel történt, valamint eredménynek nevezhetjük azt is, hogy az interneten megtaláltuk az első sugárzás, valamint az ismétlés adatait a BBC műsorújságában, továbbá a hazai sajtótudósítások átnézése során körvonalazódott a tévéfelvétel alkalmából táncolt műsor összeállítása is. Ami a felvételt magát illeti, noha az első érdeklődésünk nem járt sikerrel, a kutatócsoport mégsem adja fel teljesen a reményt. Az archívumok és egyáltalán minden dokumentumegyüttes tulajdonsága, hogy idő múltán váratlanul előkerülhet egy-egy, a nyilvántartás által korábban homályban hagyott információ vagy akár dokumentum. Így tehát nem tartjuk teljesen esélytelennek, hogy a jövőben esetleg még előkerülhet a *Csupajáték* londoni vendégszereplésének felvétele.